

Posudek na habilitační práci Andrzeje Borkowského Лабиринты дискурсов в славянских литературах эпохи барокко. Религия – политика – общество. Litteraria Sedlcensia, Colloquia, tom XVII. Wydawnictwo OKR[i]BL, Siedlce 2015. ISSN 1897-1423.

Badatel z agilní polské univerzity Siedlce, která zaplavuje slavistický knižní a časopisecký trh invenčními monografiemi a studiemi, vyniká vzornou zahraniční spoluprací s řadou zemí a prominentními univerzitami a řeší aktuální problémy a analyzuje tradiční artefakty, např. dílo J. A. Komenského, teorii ruské literatury, modernu a avantgardu, ruský stříbrný věk apod., přichází s fundamentálním opusem o slovanském baroku, resp. o několika diskurzích, jež se v jeho rámci v některých slovanských literaturách vedou.

Text je rozdělen na tři oddíly: *Náboženství*, *Politika*, *Společnost* a všechny tři jsou zaplněny materiálem, který nám odhaluje jen určitou osu světa barokní literatury, a to středoevropsko-východoevropskou, resp. západoslovansko-východoslovansko, nikoli už jihoslovansko-balkánskou, jež je také vcelku bohatá, když vezmeme v úvahu dalmatskou renesanci a baroko a fakt, že baroko jako univerzální styl epochy zasáhlo i východní Balkán, konkrétně Bulharsko, jak doložila česká slavistka Věnceslava Bechyňová.¹ Nicméně i tento rozbor je průkazný tak, že může být – s přijetím dalších specifík – obecným obrazem barokního myšlení v slovanském literárním světě jako takovém, navíc s transcendencemi, které jsou typické pro přenos západoslovansko-východoslovanský právě polským prostřednictvím. Slovo „labyrint“ z titulu tu ovšem není náhodné. V tomto smyslu má polská literární produkce, jež ve svazku zjevně převažuje, opravdu klíčový význam. I když je v textu zdůrazněn polský a ruský materiál, je tu přítomna i slovenská, česky psaná literatura a z české užitím slova smyslu vlastně jen Jan Amos Komenský a jeho *Labyrint světa a lusthaus srdce* (1. verze 1623), autor samozřejmě – přes všechny ekumenické rysy svého díla – protikatolický. Je pravda, že v české literatuře a umění obecně byla cesta baroka značně křivolaká, zejména proto, že do 19. století tu v linii Palacký - Masaryk převažoval protestantský výklad českých dějin, resp. se zdůrazňovala osa předbělohorská, i když měla své odpůrce mezi spisovateli (Jaroslav Durych a celá katolická moderna) i historiky (Josef Pekař). Byl umožněna josefínskými reformami směřujícími proti mocenskému monopolu katolické církve a také germanizací nebo odchodem většiny české šlechty po roce 1627 – ale

---

¹ Věnceslava Bechyňová: Barokní rysy literatury bulharských katolíků. *Slavia*, 3, 1968. Svetlana Vasileva-Karag'ozova: Barok't v b'lgarskata literatura. *Slavia* 75, č. 4, (2006,) s. 407-418.

opět se tu s vaničkou vylilo i dítě, tedy autentické české barokní texty. Teprve 20. století přináší – přes různé překážky věcné i ideologické – velké objevy českého baroka, které nebylo ničím méněcenným nebo, jak se v českém prostoru někdy říkalo, dobou temna, ale naopak dobou rozkvětu jazyka a literatury: baroko tu trvá vlastně od druhé poloviny 16. století po - obrazně řečeno - rok 1730, často i déle, a jeho zajímavým rysem je i vznik tzv. lidového nebo pololidového baroka, tj. přizpůsobení stylu epochy lidovým představám, které vzaly baroko a jeho dominantní linie, včetně barokní erotiky představované mariánským kultem a barokní emoci a extázi i projevy běžné zbožnosti, jako jsou tzv. boží muka dodnes zdobící vesnická rozcestí v Čechách a na Moravě, za své.² Poslední barokní slavnosti se tu konaly ve 30. letech 18. století (např. ve Žďáře nad Sázavou), tehdy, kdy se s Anglií rozvíjela sentimentalistická poezie. Možná by v pokračování této pečlivě napsané a analytické publikace měla mít česká literární produkce významnější místo. Z celého materiálu práce je zřejmé, že baroko, resp. barok, jako oficiální styl protireformace přerůstalo ve styl univerzální. Jejím cílem bylo vrátit do oběhu gotickou zbožnost více či méně přerušenu antropocentriem humanismu a renesance, ale vyvolat ji bylo možné jen v emoci a extázi, ve vnitřním prožitku, nikoli jen ve vnějškové manifestaci, i když v té také, neboť i ona podporuje vznik emocí. Kataklyzmata doby, neboť 17. století bylo poslední výspou starého světa, zasáhla celou Evropu: v Anglii to byla válka krále a parlamentu zakončená královou popravou a dočasnou dominancí puritánů na kontinentě válka třicetiletá, ve východní Evropě, resp. Velkorusku dynastické spory, smuta (1598-1613), války vnitřní i vnější, za nichž polsko-litevská vojska dvakrát obsadila Moskvu a dosadila tam své Lžidimitrije, zmatky občanské války a lidových povstání, stejně jako pokračující války se Švédskem. V podstatě lze říci, že v barokním období se z prostoru středověku vynořila zcela nová Evropa s novými národy a novou mentalitou a novými hodnotami, že se vlastně v důsledku takřka genocidních bojů „vyměnilo“ obyvatelstvo a přerušila se kulturní a politická kontinuita. Baroko tak zůstalo jediným scelovacím stylem celé Evropy, i když se mu tak všude neříkalo (ve Francii se často směšovalo s klasicismem nebo se zde užívala jiná nomenklatura – s jansenisty spjatý aticismus a jezuitský asianismus - , v Anglii to byla „metaphysical poetry“ nebo „metaphysical poets“, V. Černý a Z. Kalista trvali na komparativním pojetí tzv. barokismů, tedy barokních znaků³). Tak to ostatně pochopil i editor barokní poezie český romanista a

---

² Zdeněk Kalista: Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní. K vydání připravila, ediční poznámkou, slovníčkem, seznamem vyobrazení a závěrečnou statí doplnila doc. PhDr. Michaela Horáková, CSc. Cisterciána Sarensis, Žďár nad Sázavou 2001.

³ Z. Kalista: České baroko. Praha 1941. Týž: Tvář baroka. Praha 1992. V. Černý: Soustavný přehled dějin naší vzdělanosti. Baroko a klasicismus. Jinočany 2005. Týž: Až do předsíně nebes. Čtrnáct studií o baroku našem

literární historik a kritik Václav Černý v antologii *Kéz hoří popel můj* (1967), který uvádí v překladech předních českých překladatelů a básníků, mj. Otokara Fischera, Františka Halase, Vladimíra Holana, Jindřicha Hořejšího, Petra Kopty, Lud'ka Kubišty, Vladimíra Mikše, Jiřího Pechara, Hany Vrbové poezii Španělska, Portugalska, Itálie, Francie, Anglie, Německa, Čech a Moravy, Charvátska, Dubrovníku, Polska, Velkoruska, Běloruska a Ukrajiny, tedy i oblasti, jíž se říkávalo západní Rus a o jejímž zprostředkovacím významu psal Alexandr Lappo-Danilevskij.⁴

Také v Polsku samotném se od 90. let 20. století významněji než předtím rozvíjela barokistické výzkumy, včetně vztahu k českým zemím a Slezsku, které k Zemím Koruny české kdysi patřilo.⁵ To, že baroko spojovalo celou kontinentální i ostrovní Evropu, svědčí i to, že překonalo všechny náboženské přehradu, i když primárně patřilo katolicismu: k baroku koneckonců Borkowski řadí i biskupa Jednoty bratrské J. A. Komenského, ale i pravoslavného starověrce protopopa Avvakuma Petrova a mohli bychom dodat, že k tradicím baroka patří i básně sekretáře pro cizí jazyky (Secretary for Foreign Tongues) při Státní radě (Council of State) první a zatím poslední anglické republiky (Commonwealth) prvního a zatím posledního anglického diktátora Olivera Cromwella Johna Milтона. Baroko se jako červená nit vine až do naší doby, alespoň jeho jednotlivé prvky, takže k nim český katolický básník Z. Rotrekl přiřadil i písňové texty skupiny Plastic People of the Universe.⁶

Takto široce ovšem Borkowski baroko nechápe: jeho práce je ze široka pojatý analytický diskurs založený na vybraných sondách do barokního literárního materiálu. V první kapitole první části o náboženství je to diskurz vnitřní metamorfózy na bázi Komenského a Kaspera Twardowského (*Labyrint světa a lusthaus srdce a Łódź młodzi z nawałności do brzegu płynąca*). Čerpá z práce slavného polského bohemy Józefa Magnuszewského: škoda, že si nepovšiml také prací brněnského barokisty Milana

---

i cizím. Praha 1996.

⁴ Viz naši recenzi na jeho reedici: Potřebná edice o ruském myšlení (Aleksandr Lappo-Danilevskij: Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts. История политических идей в России в XVIII веке в связи с общим ходом развития культуры и политики. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Bd. 1. Предисловие М. Ю. Сорокиной. Подготовка текста М. Ю. Сорокиной при участии К. Ю. Лаппо-Данилевского. Böhlau Verlag, Köln – Weimar - Wien 2005). *Slavica Litteraria*, X 9, 2006, s. 326-327.

⁵ Viz naši rec.: Oživené Slezsko a staré Polsko (Dariusz Rott: Bracia czescy w dawnej Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002, 211 s. Śląsk literacki. Materiały V sesji śląskoznawczej Pracowników Naukowych, Studentów i Gości Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 8-9 listopada 2000. Pod red. Mariana Kisiela, Barbary Morcinek-Cudak i Tomasza M. Głogowskiego. *Pallas Silesia* 2001, 204 s. Zbigniew Kadłubek – Dariusz Rott – Renata Ryba – Piotr Wilczek: Literatura Staropolska. Sredniowiecze – Renesans – Barok. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002. *Opera Slavica*, XIII, 2003, č. 1, s. 52-53.

⁶Viz Zdeněk Rotrekl: Barokní fenomén v současnosti. TORST, Praha 1995.

Kopeckého, odborníka na celou českou starší literaturu,⁷ ale i další.⁸ Autor správně ukazuje na to, jak baroko vycházelo z gotického pojetí, jeho alegoričnosti, ale také náboženského pojetí putování, pouti ve smyslu konkrétním i přeneseném.

V druhé kapitole zkoumá mysticko-asketické prvky, mj. na Avvakumovi a Krystyně Poniatowské a dalších; zejména zajímavé je pojednání o hagiografické autobiografii Avvakuma Petrova a karmelitánky Marianny Marchocké, resp. Teresy od Jezusa (1603-1652), stejně jako o zjevení Krystyny Poniatowské a Zofie Tomické. O tom bylo už popsáno hodně papíru, ale autor je bere jako autorky literárních výtvorů, ať už za nimi bylo zjevení nebo posedlost, mimořádné schopnosti nebo deviace přesahující možnosti běžné lidské psychiky. V třetí části se analyzuje *Speculum magnum*, jeho barokní aktualizace, jeho podoba v Polsku a jeho prostřednictvím u východních Slovanů.

Partie o politice zkoumá antiheretické spisy Petra Skargy, využívání fauny a flory, která je typickým jevem barokní poetiky, problémy prostorové a lokalizační (tělo, město, budovy, zdi apod.). V druhé kapitole druhé části věnované politice autor zkoumá obraz koně v politickém a panegyrickém diskursu Jana Chryzostoma Paseka z Gosławic (1636-1701) od vážného symbolu až po jeho groteskní funkci. V souvislosti s třetí kapitolou spojenou s válkami s Tatary a Turky, mj. u Wacława Potockého (1625-1696) a Łazarze Baranowicze (1593-1694), pravoslavného duchovního a antijezuitského bojovníka: tu je scelovací funkce baroka více než zjevná. Osobitým problémem zůstává rytířstvo a rytířství jako ryze středověká kategorie, vrcholící v gotice a skomírající v renesanci, v baroku se oživující, ale v jiném, spíše stylizačním kontextu: zejména u východních Slovanů je spíše „exotikou“ pronikající sem z převážně německého Pobaltí: Velkorusové rytířstvo ani jeho kulturní tradici v podstatě neměli, najdeme tam spíše etiketní nebo obecně kulturní ohlasy a reflexe.

---

⁷ M. Kopecký: *K české barokní homiletice*. Brno 1968. Týž: *Český humanismus*. Praha 1988. Týž: *K české reformační postilografii*. Brno 1970. Týž: *Komenský jako umělec slova*. Brno 1992. Viz také naše recenze: *Objevování českého baroka (Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z dob opata Václava Vejmluvy. Připravil, úvodem, doslovem a poznámkami opatřil kolektiv pod vedením prof. dr. Milana Kopeckého. Společnost Cisterciána Sarensis, Žďár nad Sázavou 1998)*. *Slavica Litteraria* X 2, 1999. *Objevování českého literárního baroka: skrytá výzva slavistice (Milan Kopecký: Nic stálého přítomného. K literárnímu baroku. Masarykova univerzita, Brno 1999)*. *Slavica Litteraria*, X 3, 2000, s. 132-133. Viz také I. Pospíšil: *Chudožestvennosť starinnych tekstov, Komenskij i teorija istorii literatury*. In: *Jan Amos Komeňski w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku. Jan Amos Komenský im Kontext der europäischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhunderts. Praca zbiorowa pod redakcją naukową Babary Sitarskiej, Romana Mnicha. Sammelband unter wissenschaftlicher Leitung von Barbara Sitarska und Roman Mnich. Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2010, s. 237-248.*

⁸ J. Vašica: *České literární baroko: příspěvky k jeho studiu*. Praha 1938, 2. vyd. 1995. Týž: *K dějinám staršího českého písemnictví*. Praha 1937. Týž: *Tři kapitoly o českém literárním baroku*. Praha 1933.

Třetí kapitola věnovaná společnosti začíná antižidovským barokním diskurzem, jenž by mohl být výrazněji spojen s tradicí antisemitismu středověkého, ale i renesančního a později klasicistického, jak ho známe z německých univerzit 18. století. Ukazuje se, že v baroku se koncentrovala, zauzčila problematika, v níž bylo pokračováno, často až tragických konců de facto do současnosti. Výrazná je kapitola o naučných publikacích. Vše vrcholí kataklyzmatickými a katastrofickými momenty baroka, jimiž se tato epocha jakoby symbolicky uzavírá. Jestliže se naše doba někdy nazývá podle Nikolaje Berďajeva novým středověkem, jenž je nepochybně spojen s barokem, je dnešní výskyt katastrof, neznámých nemocí připomínajících morové rány nebo cholerové pandemie a větší či menší přírodní kataklyzmata zajímavým ontickým signálem. Tyto katastrofy sleduje Borkowski v literárních textech na popisech požárů, záplav a zemětřesení, z nichž to lisabonské ukázané zde na česky psané básni Slováka Jana/Jána Čerňanského *Žalostné vypsání pádu a vyvrácení města Lizbony* (1756) bylo pozdní symbolickou tečkou za celým barokem.

Téma barokních diskurzů demonstrované na náboženství, politice a společnosti vede i k zamyšlení nad konci epoch, nad novými křižovatkami: nikoli nadarmo v nynější době se k baroku i k jeho katastrofickému literárnímu diskurzu často vracíme.

Práce Andrzeje Borkowského je dobře napsána, má přehlednou strukturu, čerpá z řady podnětů a materiálů spjatých i s autorovými studijními cestami a pobyty po místech, kde analyzovaná díla vznikala. Práce je psána rusky, ale využívá primární i sekundární literatury v různých jazycích: ruské, polské, ukrajinské, české, slovenské ad., dostává se typově i k literatuře západní Evropy, sice stopově, ale průkazně a funkčně, v pozadí se znalostí tradice antické, středověké a renesanční. Co je ještě hodno zaznamenání: text je v podstatě bez pravopisných chyb, jimiž se v spisech pracujících s různými jazyky jen hemží; i to třeba kvitovat a ocenit.

To, co by možná bylo záhodno posílit, je vědomí baroka jako scelení, zauzlení, vývojové křižovatky ukazující do různých směrů, tedy i jeho sepětí s předcházejícími kulturními epochami. Nikoli nadarmo mluvil český slavista zahajující svou univerzitní dráhu v Bratislavě Frank Wollman (1888-1969) o celistvosti renesančně humanisticko-reformačně barokní: nakonec i uváděný příklad *Královny víl* (*The Faerie Queene*) Edmunda Spensera,

sám Shakespeare, resp. Jan Kochanowski patří k jasně profilovaným autorům, v jejichž díle se všechny tyto podněty prolínají.⁹

Knižně vydaný habilitační spis Andrzeje Borkowského *Лабиринты дискурсов в славянских литературах эпохи барокко. Религия – политика – общество* je velmi dobrá vědecká práce, která přináší nové poznání složitého barokního období a jeho různorodých funkcí. **Z výše uvedených důvodů doporučuji, aby na základě tohoto spisu a jeho obhajoby byl Andrzej Borkowskému udělena vědecko-pedagogická hodnost docenta v oboru slovanské jazyky a literatury.**

V Brně 14. 3. 2016

Prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

---

⁹ Viz také naše studie a recenze: Barokní literatura z pohledu komparativně genologické slavistiky. K barokologickým studiím Milana Kopeckého. *Slavia* 1998, roč. 67, seš. 3, s. 349-356. Mladá slovakistika: nově i tradičně, pružně a kreativně (Vojtech, M.: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780-1840*. Univerzita Komenského, Bratislava 2003). *Opera Slavica*, XIV., 2004, č. 1, s. 57-58. Baroko jako vývojový problém literatury (Problém slovanských literatur). In: *Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Univerzita Komenského, Bratislava 2005, s. 180-188. Baroko jako historicky vymezený fenomén a jako kulturní typ (Barokový slavizmus Milana Kopeckého a publicistika Jaroslava Durycha). In: *Pons Strigoniensis. Studia. Nové interpretace českého baroka. A Cseh barokk új interpretációi*. Sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12.-13. května 2003. Nemzetközi konferencia, Piliscsaba, 2003. május 12-13. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Esztergom – Piliscsaba 2004, s. 11-24. Barokní poetika a ideologie (Sivia Lauková: *Sondy do barokovej literatúry*. Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Nitra 2009). *Slavica Litteraria* X 13, Barok2010/1-2, s. 144.